

2. Dlimbetova G.K., Dziatkovskaia E.N., Moiseeva L.V., Abenova S.Ý., Akamish D.E. Modelirovanie obrazovatel'nogo prostranstva výza na osnove ekologicheskogo menedjmenta: monografiya Ýralsku gosýdarstvennyy pedagogichesku ýniversitet; Evrazusku natsionalny ýniversitet im. L.N. Gýmuleva. Ekaterinbýrg, 2021. -244 s.

3. Sadykova S.Sh., Dlimbetova G.K. Ergonomicheskie aspekty proektirovaniya i stroitelstva sovremennykh obeobrazovatelnykh shkol Vestnik «Kazahskoi golovnoi arhitektyrno-stroitelnoi akademii», №1 (83) 2022.- S.55-64

4. Shliuher A. Metodika OESR «Anketnye oprosy v shkolah dlia tselei povysheniya kachestva sredy obýcheniya» Obedinenie ýsilu dlia povysheniya kachestva obrazovatelnoi sredy. 2018. -48 s.

5. Shatsku S.T. Pedagogicheskie sochineniya (v 4-h tomah). T.2. / Sost. Kýbareva A.P., Bershadskaya D.S. - M., 2011. – 503 s.

6. Frýmun, I. D. Tainy shkoly: zametki o kontekstah. Krasnoiarsk: Krasnoiarsku gosýdarstvennyy ýniversitet, 1999.-234s.

7. Balaban M. A., Leonteva O. M. Obrazovaniye kak «rynochnyy» integral lichnykh interesov/ V sb. «Novye tsennosti obrazovaniya». M., 1995. - S. 12-20

МРНТИ 14.01.21

<https://doi.org/10.51889/5997.2022.53.90.021>

Жанысбекова Ш.Т.^{1*}, Сырлыбаева Г.Т.¹

¹И.Жансугиров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада прагматикалық құзыреттіліктің қалыптасуы оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың бір факторы ретінде қарастырылады. Соның ішінде прагматикалық құзыреттілік оқушылардың сыпайы сөйлеу мәдениетінің дамуына, әсер ететіндігі туралы баяндалған. Көптеген соңғы зерттеулерде тілді оқытудың оқу бағдарламасының маңызды бөлігі ретінде коммуникативтік құзыреттілікпен қатар, прагматикалық құзыреттілікті қалыптастырудың маңыздылығын атап көрсетеді. Бұл жалпы тілді салыстырмалы түрде жақсы меңгерген, бірақ сөйлесулерде берілетін хабарламалар мен ниеттерді дұрыс түсіндіруде кемшіліктері бар оқушылардың деңгейін салыстырмалы талдаудың нәтижесі. Прагматикалық құзыреттіліктің қалыптасуы мәдениетті сөйлеу әрекеттері мен сыпайылық стратегиялары сияқты, коммуникативтік құзыреттіліктің құраушыларымен тығыз байланысты ұғымдарға теориялық талдау негізінде түсіндірілген. Мақалада авторлар әдепті сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың маңызды көрсеткіштері көрсетіп, прагматикалық құзыреттілікті қалыптастырудың әдістері ұсынылған.

Түйін сөздер: прагматикалық құзыреттілік, коммуникативті құзыреттілік, сөйлеу әрекеттері, сыпайылық, оқыту әдістері.

Жанысбекова Ш.Т. *¹, Сырлыбаева Г.Т.¹

¹Жетісуский университет имени И.Жансугурова, г. Талдықорған, Казахстан

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье формирование прагматической компетентности рассматривается как фактор формирования коммуникативной компетентности школьников. А также рассмотрены вопросы, как прагматическая компетентность влияет на развитие вежливой речевой культуры школьников. Многие недавние исследования подчеркивают важность формирования прагматической компетенции наряду с коммуникативной компетенцией как важной части учебной программы по обучению языку. Это результат сравнительного анализа уровня обучающихся, относительно хорошо владеющих общим

языком, но имеющих недостатки в правильной интерпретации сообщений и намерений в разговорах. Формирование прагматической компетенции объясняется на основе теоретического анализа понятий, тесно связанных с компонентами коммуникативной компетенции, такими как вежливые речевые акты и стратегии вежливости. В статье показаны важные показатели формирования культуры вежливой речи, представлены методы формирования прагматической компетентности.

Ключевые слова: прагматическая компетентность, коммуникативная компетентность, речевые акты, вежливость, методика обучения.

Zhanysbekova Sh.^{1*}, Syrlybayeva G.¹

¹Zhetysu University named after Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

PRAGMATIC COMPETENCE AS A BASIS FOR FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE SHKOLNIKOV

Abstract

In the article, the formation of pragmatic competence is considered as a factor in the formation of communicative competence of schoolchildren. And also considered the questions of how pragmatic competence affects the development of polite speech culture of schoolchildren. Many recent studies emphasize the importance of forming pragmatic competence along with communicative competence as an important part of the language learning program. This is the result of a comparative analysis of the level of students who have a relatively good command of the common language, but who have shortcomings in the correct interpretation of messages and intentions in conversations. The formation of pragmatic competence is explained on the basis of the theoretical analysis of concepts closely related to the components of communicative competence, such as polite speech acts and strategies of politeness. Important indicators of the formation of the culture of polite speech are shown in the article, methods of formation of pragmatic competence are presented.

Keywords: pragmatic competence, communicative competence, speech acts, politeness, teaching methodology.

Кіріспе. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына “Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі” атты Жолдауында “бізге тың көзқараспен жаңа тәсілдер керек, сондай-ақ халықаралық тәжірибеге арқа сүйеуіміз қажет” деп, халықаралық тәжірибедегі тың мәселелерді балаларға білім берумен тәрбиелеу мәселесінде басшылыққа алуымыз қажеттігі туралы сөз қозғаған [1]. Осы орайда, қазіргі мектеп қабырғасында білім алып жатқан “альфа” ұрпақтарды тәрбиелеу мен оқыту барысында бірқатар мәселелерге ерекше мән беруіміз керек. Әсіресе, цифрлық қоғамның артуына байланысты, оқушылардың коммуникативтік қабілетін, соның ішінде әдепті сөйлеуін дамыту бүгінгі күннің мәселесі екені анық. Коммуникативтік құзіреттілікті практикалық тұрғыда меңгеру, бір жағынан, бәсекеге қабілеттіліктің кепілі болып табылатындығы туралы зерттелген ғылыми еңбектер бар. Отандық және шетелдік зерттеулерді талдау (О.В. Авраменко, В.Н. Василина, Д.И. Изаренков, Г.Каспер, Г.Н. Лич және т.б.) коммуникативтік қарым-қатынастағы әдепсіз сөйлеу мәселелері ең алдымен прагматикалық құзіреттіліктің жеткіліксіз қалыптасуынан туындайтынын көрсетті [2]. Сонымен қатар білім беру саласында коммуникативтік қарым-қатынас барысында прагматикалық құзіреттілікті қалыптастырудың технологиялық аспектілеріне шамадан тыс теориялық және жеткіліксіз назар аудару байқалады.

Кез келген қарым-қатынасты әдепті сөйлеудің маңыздылығы қазіргі әлемде айқын. Қандай қарым-қатынасты да меңгерген оқушылардың көпшілігі көп жағдайда «форма» түріндегі салыстырмалы түрде жақсы біліммен, яғни грамматикамен кеңейтілген лексиканы меңгереді, бірақ коммуникативтік құзіреттілік деңгейі төмен жағдайда, яғни басқаша айтқанда, өзара әрекеттесу дағдыларыңыз, түйсігі және тілдік интерпретация ережелерін білу, әртүрлі вербалды және вербалды емес жағдайларға адекватты жауап бере алмау деңгейінде қала береді. Сондықтан оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін дамыту үшін прагматикалық құзіреттілікті дамыту өзекті мәселе болып табылады.

Мақаланың мақсаты: Оқушылардың сыпайы сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мақсатында коммуникативтік құзіреттіліктің құраушысы ретіндегі прагматикалық құзіреттілікті дамытудың теориялық талдау және әдістерін ұсыну.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Прагматикалық құзіреттілікті оқытудың әртүрлі тәсілдерін талқыламас бұрын прагматика, құзіреттілік және олардың үйлесімі, прагматикалық құзіреттілік терминдерін анықтау қажет. Сонымен қатар, прагматикалық құзіреттілікті терең түсіну үшін, прагматикалық

құзіреттіліктің әртүрлі интерпретацияларының ортақ белгілерін қарастыру қажет. Прагматикалық құзіреттілік қандай элементтерден тұрады? Жалпы қарым-қатынас барысында прагматикалық құзіреттілік қалай жұмыс істейді? Прагматикалық құзіреттілік пен басқа когнитивтік қабілеттердің арасында қандай байланыс бар? Прагматикалық құзіреттілік адамның ойлауының немесе әлеуметтік коммуникациялық құзіреттілік арасындағы когнитивтік қабілет пе, әлде екеуі де бар ма? деген сұрақтарға жауап іздеу керек болады.

Бұл сұрақтарға жауап коммуникативті құзіретті қамтитын белгілі бір компоненттерді зерттеуден басталды және зерттеу жұмысының сипатына байланысты талдау әдісі, құбылыстың жекелеген бөліктерін таңдау және зерттеу, жүйелік тәсіл, индукция әдісі қолданылды.

Прагматика «коммуникативтік тілдік қабілеттердің іргелі құрамдас бөлігі» болып саналады. Юле зерттеуінше, прагматиканы талдау, оның келесі төрт компонентті зерттейтіндігін анықтайды [3]:

1. Адамдар өздерінің мәлімдемелері арқылы өздерінің не айтқысы келетінін және бұл мәлімдемелердегі сөздер немесе сөз тіркестерінің нені білдіретінін қалай түсінеді;

2. Сөйлеушілер адресатқа, мекен-жайға, әлеуметтік контекстте немесе жағдайға байланысты айтқысы келетін сөйлемдерді қалай ұйымдастырады;

3. Тыңдаушылар айтылған сөздердің болжамды мағынасын қалай дұрыс тұжырымдай алады және жеткізілетін хабарды түсіндіре алады;

4. Қашықтық/жақындық жағдайы айтылған немесе айтылмай қалған сөйлемдердің санын таңдауды қалай анықтайды.

Екінші жағынан, Кристал анықтамасына сәйкесінше «құзіреттілік» термині мынаны білдіреді: «...лингвистикалық теорияда, әсіресе генеративті грамматикада өз тіліндегі сөйлеушілердің білімін, олар меңгерген ережелер жүйесін білдіретін, сөйлемдердің белгісіз санын құрап, түсіне алатын және грамматикалық қателермен түсініксіз мәселелерді тануды белгілейтін термин» [4].

Осылайша, бұл терминді адамның сөйлемдерді, соның ішінде адам бұрын-соңды естімеген тілдің үзінділерін құрау және түсіну қабілеті ретінде түсіндіруге болады. Бұған прагматикалық дұрыс және бұрыс сөйлемдерді ажырата білуде жатады.

Прагматикалық құзіреттілік ұғымы «...белгілі бір тілдің лингвистикалық ресурстарын белгілі бір түсініктерді жүзеге асыру үшін нақты тілде бар тілдік ресурстарды білу, сөйлеу әрекеттерінің ретті аспектілерін білу, және қорыта айтқанда, сөйлеу әрекетінің дұрыс контекстік қолдануын білу» ретінде анықталған [5]. Сонымен, прагматикалық құзіреттілік тілдік ресурстарды білу және оларды әртүрлі контексте орынды пайдалану және түсіндіру қабілетін білдіреді деп айтуға болады.

Көптеген мамандар сабақта және одан тыс уақыттағы зерттеулері мен тәжірибелерінде прагматикалық құзіреттілікке үйретудің маңыздылығын бірнеше рет атап өтті. Дегенмен, тілдік пәндерді оқытуда прагматикалық құзіреттілікке оқыту әліде назардан тыс қалып келеді немесе шеттілін оқыту мәселесін де мән берілгенімен, басқа, яғни ана тілін оқытуда басымдылық берілмейді. Бұған себеп, мұғалімдерге шамадан тыс жүктеме, уақыттың тапшылығы және оданда маңыздысы, тілдік мұғалімдерінің тілдік немесе практикалық білімінің жеткіліксіздігі болуы мүмкін [6].

Жоғарыда айтылғандай, тілдік бағдарламаны сәтті аяқтаған оқушылар, басқаша айтқанда, тілді қолдануда, әсіресе прагматика саласын қолданып бір әрекеттен бас тарту, сөйлемдерді қабылдау, келісу және келіспеушілік білдіру, қошеметтерге жауап беру және т.б. сияқты жеке сөйлеу әрекеттерін түсіндіруде және түсінуде айтарлықтай айырмашылықтың байқалғанын көрсетеді. Бұл аспект оқушылардың жалпы тілді меңгеру деңгейіне сәйкес келмейді. Жүргізілген зерттеулерде тілді меңгерудің шеберлігінің прагматикалық нәтижеге өте аз әсерін көрсетті [7, 8]. Сонымен қатар, грамматикалық қателерден айырмашылығы, прагматикалық тұрғыдан жіберілген қателер ауыр зардаптарға әкеледі, өйткені сөйлеуші нем-құрайлы, әдепсіз және дәрекі көрінуі мүмкін. Осылайша, оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда оқушылардың прагматикалық құзіреттілігін дамыту мәселе де ең маңызды екенін ескеру қажет.

Зерттеу нәтижелері мен талқылаулар. Прагматика, коммуникативтік құзіреттілік, прагматикалық құзірет-тілік сияқты негізгі ұғымдардың мағыналарын зерттеп, оларды оқытудың маңыздылығын талқылай келе, біз, әрине, прагматикалық құзіреттілікті дамытудың жолдарымен әдістерін талқылауға келеміз.

Лиштін пікірінше, Чарльз Моррис прагматиканың бірінші заманауи анықтамасын енгізді, содан бері көптеген басқа да ғалымдар қарым-қатынастың осы саласын дамытуды жалғастырды. Моррис бастапқыда прагматикаға «белгілердің интерпретаторларға қатынасын зерттейтін пән, ал семантика белгілердің сол белгілер қолданылатын объектілерге қатынасын зерттейтін пән» деп анықтама берген. Каспер, бұл терминге «адамдардың контексте тілдік әрекеттерді түсінуі мен қолданылуы» деп анықтама берді [9]. Бұған тілдегі сөйлеу әрекетінің екі маңызды элементі әрекет және контекст сөздері жатады.

Оқушының айтылым жасау қабілетін анықтайтын «тілдік әрекет» терминін қолданды. Кристал зерттеуінде прагматиканы былай деп анықтады: ... Пайдаланушылардың көзқарасы бойынша тілді үйрену, әсіресе олар жасайтын таңдау, әлеуметтік өзара әрекеттестікте тілді пайдалану кезінде кездесетін шектеулер және олардың тілді қолдануының қарым-қатынас әрекетінің басқа қатысушыларына әсері» [9].

Бұл анықтама прагматиканы пайдаланушылардың көзқарасы бойынша талдайды. Ол сөйлеушілердің тілді пайдалану кезінде олардың қарым-қатынасының әлеуметтік әрекеттестігіне байланысты жасай алатын әртүрлі таңдауларды ескереді, коммуникативтік құзіреттіліктің бір құраушысы екенін дәлелдейді.

Бұл туралы А.В. Хуторскаяның коммуникативті құзіреттілікке берген сипаттамасын талдасақ: «...коммуникативтік құзіреттілік сөйлем құру ережелерін білуге және осы ережелерді пайдаланып, қашан және жағдай қажет болған жағдайда байланысты емес нөлден бастап сөз тіркестерін құра білу. Коммуникативтік құзіреттілік бұл тұрғыдан алғанда негізінен бейімделу мәселесі болып табылады, ал ережелер генеративті емес, реттеуші және бағынышты [10]. Ал, Уиддоусон айтқандай, коммуникативтік құзіреттілік – тілді коммуникативті мақсатта қолдана білу. Коммуникативтік құзіреттілік тілді қарым-қатынас құралы ретінде қарастырады. Бұл құзіреттілік төрт тілдік дағдыларды дамытуға және дағдылар арасындағы қарым-қатынасқа бағытталғандығын айтады.

Олай болса, прагматикалық құзіреттілік коммуникативті құзіреттіліктің құраушысы ретінде мыналарды қамтуы керек: сәйкес оқу материалдарын дайындау, құзіреттілікке үйрету үшін нақты әрекеттерді қолдану және ол туралы оқушылардың хабардарлығын арттыру. Сондай ақ, прагматикалық құзіреттілік ұғымымен Браун мен Левинсонның «Сыпайылық теориясы» тұжырымдамасы тығыз байланысты [11]. Әдептілік адамның кез келген қарым-қатынасында, соның ішінде әлеуметтік қарым-қатынаста өте маңызды мінез-құлық кодексі болып табылады. Сәйкесінше әлеуметтік тұжырымдарды таңдауға Гоффманнның «Адам өзін-өзі тиімді таныстыру арқылы, өзінің жағымды әлеуметтік құндылық екенін көрсете алады» және Дойчтің адамның дұрыс өзін-өзі бағалай білуін ұстануы қажет «адамның ең қасиетті игілігінің бірі» деп түсіндірген «бет» идеясы әсеретеді [12].

Жоғарыда келтірілген анықтамаларды коммуникативтік қарым-қатынас тұрғысынан келесідей қорытындылап қарауға болады: «бет» - сөйлеушінің көпшілік алдындағы бейнесі. Браун және Левинсон бойынша сыпайылық стратегиясының төрт негізгі түрі бар, олар ашық сыпайылық, позитивті сыпайылық, теріс сыпайылық және бейресми/жанама сыпайылық. Ашық жазу стратегиялары тыңдаушыға төнетін қауіпті азайтуға арналмаған және басқа әңгімелесушіге өз қажеттіліктерін білдіру үшін тікелей жүгіну үшін қолданылады. «Терезені жабыңыз» немесе «Мен сіздің қаламдарыңыздың бірін пайдаланғым келеді» сияқты императивті өрнектерді пайдалану мұны көрсету үшін жақсы мысалдар болып табылады.

Жағымды сыпайылық стратегиялары тыңдаушының құрметіне бөленуге ұмтылдыратын, сонымен бірге қарым-қатынастың достық және өзара екенін көрсететін тілді қолдану арқылы тыңдаушының жағымды бейнесіне төнетін қауіпті азайту үшін қолданылады. Кейбір мысалдарды келтірсек:

- Тыңдаушыға назар аудару және оған қызығушылық таныту;
- Келіспеушіліктен аулақ болу және келісімге ұмтылу;
- Қалжыңдау үшін топшілік өрнектерді/лингвистикалық маркерлерді пайдалануға тырысу;
- Оптимист болу;
- Уәдеге тұру және ұсыныс жасай білу;
- Тыңдаушымен байланыс нүктесін көрсете білу;
- Өзара қарым-қатынасты болжаңыз/күту.

Екінші жағынан, теріс сыпайылық стратегиялары тыңдаушыға таңудан аулақ болуды, тыңдаушының дербестігін құрметтеуді және тыңдаушының құрметтелуді қалайтынын мойындауды білдіреді, әдетте таңу үшін кешірім сұрау, тартыну, сұрақ қоюға рұқсат сұрау және т.б. теріс сыпайылыққа қатысты кейбір стратегиялар келтірілген:

Жанама:

- Сұрақтарды пайдалану;
- Пессимист болу;
- Минималды кешірім сұрау;
- Адресатты атамау арқылы сөйлеушінің де, тыңдаушының да тұлғасыздануына жол беру.

Жазбасыз немесе жанама стратегия тыңдаушының қысымын алып тастау үшін жанама сөйлеуді пайдалану деп аталады, керісінше тыңдаушыға төменде көрсетілгендер сияқты жанама сұрауды шығаруға мүмкіндік береді:

- Кенестерді пайдалану;
- Ирония, метафораларды қолдану;
- Көп мағыналы болу;

- Жалпылауды жасау және тыңдаушыны тікелей айтпау;
- Ассоциациялар арқылы шақыру.

Тілдік сабақтарында жоғарыда аталған стратегиялардың мысалдарын оқыту оқушыларға жақсы қарым-қатынас таңдауына көмектесетіні сөзсіз. Сөйлеушілер қарым-қатынас жасағанда, олар жай ғана ақпарат алмасып қоймайды, сонымен бірге тұлғааралық қарым-қатынасты қалыптастырады. Сыпайылық стратегияларын оқыту ерекше маңызды, өйткені олар тілдің мәдени аспектісімен өте тығыз байланысты.

Прагматикалық құзіреттілікті оқытудың кез келген тұжырымдамасы сөйлеу әрекеттерінің орталық тұжырымдамасынсыз толық болмас еді.

Сөйлеу актілері прагматикалық құзіреттілік үшін маңызды ұғым болып табылады және уақыт өте келе әртүрлі тәсілдермен, жіктеліп, топтастырылған, соның ішінде Остин Лич және басқаларының жіктеулерін келтіруге болады. Серлдің ұсынысы бойынша, бірақ сөйлеу актілердің классификациясы ең кең таралған [13].

Серлдің пікірінше, сөйлеу әрекетінің жіктелуі келесідей:

- Өкілдер – әлем туралы жалпы мәлімдемелерге қатысты сөйлеуші қалай ойласа, сондай көзқараста;
- Коммиссивтер – болашақ әрекет жасау үшін қолданылатын уәде, қорқыту, т.б.
- Директивалар – сөйлеушінің біреудің не істеуін қалайтынының көрінісі (кенес, өтініштер, шақырулар және т.б.).
- Экспрессивті – бұл сөйлеушінің не сезетіні туралы мәлімдемелер (кешірім сұрау, бас тарту, сұрау және т.б.).
- Декларациялар - сөйлеу әрекетінің бір түрі болып табылады, олар айтылғандай әлемді өзгертеді (Мысалы, «Қазір мен сізді 8-сыныптың үздік оқушысы деп жариялаймын»).

Нақты оқыту кезінде немесе оған дейін қарастырылатын маңызды мәселе: оны оқыту және/немесе оқу үшін қалай мүмкіндігінше қолжетімді ету болып табылады. Әдістерді шартты түрде екі бөлікке бөлуге болады: нақты нұсқау және жасырын нұсқау. Осы мәселе бойынша жүргізілген зерттеулерге сәйкес, екі әдіс те прагматикалық құзіреттілікті қалыптастыруда тиімді деп табылды, бірақ айқын көрсету арқылы оқытуда біршама тиімдірек екендігі көрсетілген [14]. Осылайша, құзыреттілікті дамытудың тиімді жолы екі әдісті де қолдану болып табылады. Нақты нұсқау, аты айтып тұрғандай, құрылымдар мен үлгілерді бірмәнді оқытуды түсіндіреді, біздің жағдайда сұрау, мақтау, келісемін/келіспеймін және т.б. сияқты сөйлеу әрекеттері. Керісінше, жасырын нұсқау оқушыларды жоғарыда айтылған сөйлеудің әртүрлі түрлеріне, оларды пайдалануды реттейтін ережелерді/үлгілерді нақты түсіндірместен әсер етуді білдіреді.

Келесі мысалдарды қарастырайық: Мұғалім алдымен адамдар әртүрлі сұраулар жасайтын таспаға жазылған материалды ойнатады; Содан кейін оқушыларға бейнеролик сценарийі беріледі және қысқа бейнедегі кейіпкерлер пайдаланатын сөйлемдерді анықтау және/немесе қайталау сұралады. Одан кейін оқушыларға әртүрлі сұрау мысалдарын туралық ретімен қою сұралатын рейтингтік әрекет орындалады. Оқушыларға кез келген контексте бір сұраныстың басқаларға қарағанда артықшылығына әсер ететін факторларды билік, әлеуметтік қашықтық және таңу тұрғысынан талқылау ұсынылады. Жоғарыда аталған факторлардың оқушылардың ана және шет тілдеріндегі сәйкес сұрауларды таңдауға әсер етуіндегі айырмашылықтар мен ұқсастықтарды салыстыру және талқылау ұсынылды. Мұғалім берген жұмыс парағындағы әртүрлі жағдайларды ең қолайлы сұрау формасымен сәйкестендіру және таңдау себептерін түсіндіру тапсырма ретінде берілді. Оқушыларды әртүрлі әлеуметтік рөлдерге және сөйлеу оқиғаларына тартатын топтық рөлдік ойын жасалды.

Тіл мұғалімдері локуациялық, перлокуациялық, иллокуциондық актілердің, тура және жанама сөйлеу актілерінің, ауызекі тілдің импликатурасының және т.б. маңызды ерекшеліктерін білуі керек және бірте-бірте оқытылатын тілді меңгеру деңгейі жоғарылаған сайын сәйкес мысалдар енгізу керек. Белгілі бір күні «үйде боламын» деп хат жіберген үй иесіне Даниал: «Даниал да» деп жауап берген. Бұл әзіл-оспақ мысалды сыныпта көрсетуге болады және оқушылардан болжауды сұрауға болады: а) үй иесі хатымен не айтқысы келді; б) Даниал өз жауабымен не айтқысы келді. Мұндай іс-әрекеттер оқушыларда сөйлеушінің ниетін, үнін дұрыс түсіндіру қабілетін дамытады.

Жоғарыда айтылғандай нақты нұсқау деп мұғалімнің мақсаттарды нақты көрсетпейтін және құрылымын ашық түсіндірмейтін оқыту әдісін айтады, бұл нақты жағдайда бір үлгіні басқалардан таңдау кезінде ескерілетін сөйлеу әрекеттері мен факторлары белгілі бір әлеуметтік жағдайда, бірақ жай ғана контекстке салынған құрылымды енгізеді және оқушыларға өз қорытындыларын жасауға және өздерінің концептуалды құрылымдарын қалыптастыруға, ақпаратты олар үшін ең мағыналы болатындай етіп түсіндіруге және сақтауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда сипатталған нақты нұсқау үлгісінен айырмашылығы, жоғарыда көрсетілген бейнені пайдаланып жасырын сұрауды үйрену:

- Түрлі тапсырманы сұрау үлгілері бар бейнероликті ойнату;
- Оқушыларға сценарий беріледі;
- Содан кейін оқушыларға сюжетті және мазмұнды сұрауларды қоса алғанда, бейнені түсіну сұрақтарына жауап беру ұсынылады;
- Қажет болса, оқушыларды сұраулар мен оларға жауаптарды қамтитын рөлдік ойынға тартуға болады.

Мұндағы екі мысалдың негізгі айырмашылығы мынада: бейнеклиптен кейін сөйлемдерді тура ретімен ретке келтіру, өрнектерді сәйкес жағдайларға сәйкестендіру және т.б.

Прагматикалық құзіреттілікті дамыту іс-шараларын жобалау кезінде ескеретін маңызды жайт – бұл іс-әрекеттердің шынайы және мағыналы болып қалуы. Мағыналы кірістер мен тапсырмалар оқушылардың қызығушылықтарымен, мәдени ортасымен, жасымен және т.б. және оқушылардың болашақта осы сөйлеу оқиғаларымен кездесу мүмкіндігімен сәйкестендіру арқылы жасалады [15]. Шынайы материалдар мен тапсырмалар коммуникативтіліктің маңызды белгісін алып жүретін шынайы өмірлік жағдайларға ұқсас [16, 17]. Олар логикалық тұрғыдан әлеуметтік/прагматикалық оқытудың тағы бір маңызды аспектісін, контекстік практиканы қамтиды, Хедж бойынша, ол «ол тіл формасы мен коммуникативті функция арасындағы байланысты нақтылауға бағытталған. Бұл құрылым жиі қолданылатын жағдайды табу дегенді білдіреді» [15].

Осы мәселелерді ескере отырып, оқушылардың прагматикалық құзіреттілігі монологтық және диалогтық сөйлеу деңгейлері негізінде анықталды (1-кесте).

1–кесте. Оқушылардың прагматикалық құзіреттілігін қалыптасу деңгейлері.

<i>Монологтық сөйлеу деңгейлері</i>	
Деңгей	<i>Монологтық сөйлеу деңгейлері</i>
Жоғары	Күрделі тақырыптарды нақты және егжей-тегжейлі түсіндіре аламын, жеке ойларды дамыта аламын және тиісті қорытынды жасай аламын
Орташадан жоғарғы	Мен өзімді қызықтыратын кең ауқымды мәселелер бойынша сөйлей аламын, өзекті мәселе бойынша өз көзқарасымды түсіндіре аламын
Орташа	Мен қарапайым мәлімдемелер құра аламын, өз көзқарастарым мен ниеттерімді қысқаша негіздей аламын және түсіндіре аламын, кітаптың немесе фильмнің сюжетін сызып, оған өз көзқарасымды айта аламын.
Орташадан төменгі	Мен қарапайым фразалар мен сөйлемдерді қолданып, қарапайым қателер жіберіп, отбасым, оқуым, қазіргі немесе бұрынғы жұмысым туралы айта аламын.
Төменгі	Мен қарапайым сөздерді және вербалды емес қарым-қатынасты қолдана отырып, нақты ақпаратты жеткізе аламын
<i>Диалогтық сөйлеу деңгейлері</i>	
Жоғары	Мен кәсіби және күнделікті қарым-қатынас жағдайында әр түрлі тілдік құралдарды пайдалана отырып, өз ойымды еркін және еркін жеткізе аламын, кез келген әңгімеге белсенді түрде қолдау көрсете аламын.
Орташадан жоғарғы	Мен ана тілінде сөйлейтін адамдармен диалогқа дайындықсыз қатыса аламын, өзіме таныс мәселе бойынша пікірталасқа қатыса аламын, өз көзқарасымды дәлелдей аламын.

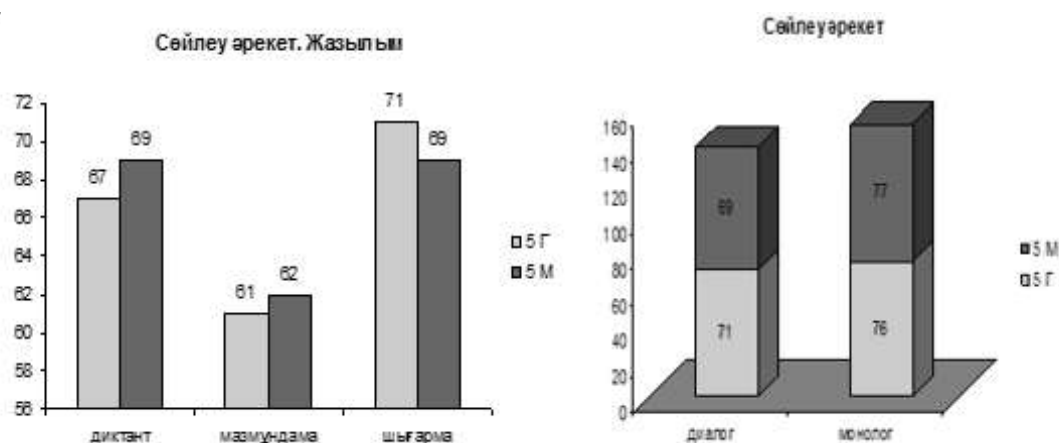
Орташа	Сұқбат кезінде туындайтын жағдайлардың көпшілігінде сөйлесе аламын, күнделікті және кәсіби тақырыптар бойынша диалогтарға қатыса аламын, бірақ жеткілікті түрде еркін сөйлесе алмаймын.
Орташадан төменгі	Мен тікелей ақпарат алмасуды қажет ететін қарапайым типтік жағдайларда сөйлесе аламын және күнделікті тақырыптарда өте қысқа және қарапайым әңгіме жүргізе аламын, бірақ өз бетімше сөйлесуді және жүйелі түрде қарапайым қателіктер жіберуді түсінбеймін.
Төменгі	Қарапайым жағдайларда қарапайым сөздерді және вербалды емес белгілерді пайдаланып сөйлесе аламын, бірақ әңгімені жалғастыру үшін жеткілікті түсінбеймін.

Кестеде көрсетілген тізіммен танысу үшін 15-20 минут уақыт берілді, содан кейін прагматикалық қарым-қатынасты меңгеру деңгейін бес балдық шкала бойынша бағалау үшін сауалнама алынды (4-кестені қараңыз). 2). Сауалнаманы толтыру ұзақтығы 5-10 минут. Психометриялық Лайкерт шкаласын құру үшін прагматикалық құзыреттілік деңгейін өзін-өзі бағалауға арналған дескрипторлар пайдаланылды.

2-кесте. Оқушылардың прагматикалық құзыреттілік деңгейі (%)

Анықтау әдістері	A	B	C	D	E
монологтық сөйлесу	10	25	35	21	9
диалогтық сөйлесу	20	26	24	22	8

Прагматикалық құзыреттілік деңгейін анықтауға бес балдық шкала бойынша өзін-өзі бағалау (E – өте нашар; D – нашар; C – қанағаттанарлық; B - жақсы; A - өте жақсы) таңдалды. Таңдалған бағаны «х» белгісімен белгіленді. Осылайша, респонденттерге күнделікті қарым-қатынаста, оның ішінде тыңдап түсіну, оқуды түсіну, монолог пен диалогта сөйлеу, белсенді сөздік қорын қоса алғанда, тілдік пәндерді меңгеру деңгейіне пилоттық бағалау жүргізуге тура келді (Сурет 1). Нәтижесінде ұсынылған нақты және жасырын нұсқау әдістерінің оқушылардың прагматикалық құзыреттілігі деңгейін арттырғандығы байқалды.

Сурет 1. Прагматикалық құзыреттіліктің даму деңгейінде сөйлеу әрекетінде бақылау мониторингі

5 «Г» (эксперимент тобы), 5 «М» (бақылау тобы) сыныптарында оқушылардың прагматикалық құзыреттіліктерін қалыптастыру келесі ұсынылған жағдайларда мүмкін болады:

- тілді терең меңгеріп, тілдік қатынаста қолдану дағдыларына ие болуы тек осы мақсатқа лайықталып, құрылған арнаулы оқыту технологиясы арқылы ғана жүзеге асады;

• оқушылардың өзін-өзі басқару, өзін-өзі жетілдіру, өзінің ақыл-ой қызметінің мүмкіндіктерін ізденімдік-зерттеу және өз бетімен танып-білу барысында толық түрде іске қосу, алған біліміне рефлексикалық тұрғыдан сыни баға бере алу, өзін-өзі тексеру дағдыларына ие болғанда мүмкін болады.

Қорытынды. Сонымен жүргізілген зерттеу нәтижесінде авторлар төмендегілерді ұсына алады. Прагматикалық құзіреттілікті дамыту іс-шараларын жобалау кезінде ескеретін маңызды жайт – бұл іс-әрекеттердің шынайы және мағыналы болып қалуы. Оқушылардың прагматикалық құзіреттілік деңгейін айқын және жасырын нұсқаулар арқылы біріншісі басым, бірқатар әрекеттер мен жағдайлар/контексттер арқылы дамытуға болады. Сондықтан, оқушылардың прагматикалық құзіреттілік деңгейін арттыру үшін үй мәдениетіндегі нормалардан ерекшеленетін әлеуметтік нормалардың ережелеріне ерекше назар аудару керек. Өйткені қарым-қатынас тек хабарлама алмасу ғана емес, сонымен қатар екі жақтың ниеттерін дұрыс және орынды түсіндіру және тиісті реакцияның мүмкіндігі болып табылады. Сондықтан тілдік оқу бағдарламалары мен сабақ жоспарларына прагматикалық құзіреттілік элементтерін енгізу өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
- 2 Новикова О.М. *Формирование прагматической компетенции будущего врача при изучении иностранного языка в медицинском вузе. Автореф...канд.пед.наук., 2014 г.*
- 3 Yule G. *Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1996*
- 4 Crystal D. *Dictionary of Linguistics and Phonetics. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2008.*
- 5 Barron A. *Acquisition in Interlanguage Pragmatics. Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company, 2003.*
- 6 Koran E. (2015). *Awareness of Importance of Communicative Competence in TEFL among EFL teachers in Iraq. 6th International Visible Conference on Educational Studies and Applied Linguistics (pp. 159-171). Erbil: Ishik University.*
- 7 Matsumura S. (2003). *Modelling the Relationships Among Interlanguage Pragmatic Development, L2 Proficiency, and Exposure to L2. Applied Linguistics, 24, 465-491.*
- 8 Тлеубай С.Т. *Тілдік коммуникативтік құзыреттілік компоненттер аясында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің бәсекеге қабілеттілігін дамыту. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 1(81), 2020.*
- 9 Kasper Gabriele. *Interlanguage Pragmatics. Cary, NC: Oxford University Press, Incorporated, 1993*
- 10 Хуторской А.В. *Негізгі және пәндік құзыреттілікті жобалау технологиясы.*
- 11 Brown P., & Levinson S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.*
- 12 Goffman E. *Interaction Ritual: Essays on face-to-face behavior. New York, NY: Doubleday Anchor, 1967.*
- 13 Searle J. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969*
- 14 Рогожова А.М. *Анализ проблемы формирования коммуникативной компетенции в теории и практике педагогического образования и в методике обучения иностранному языку. <https://psy.globus-science.ru/Archive/5-40/6-40.pdf>*
- 15 Hedge T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford: Oxford University Press.*
- 16 Takahashi S. (2001). *The Role of Input Enhancement in Developing Pragmatic Competence. In G. K. K. R. Rose, Pragmatics in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.*
- 17 Жанысбекова Ш.Т. *Жоғары сынып оқушыларының прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру туралы. ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», No4 (72), 2021.*

References:

1. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
2. Novikova O.M. (2014) *Formirovanie pragmaticheskoy kompetencii budushhego vracha pri izuchenii inostrannogo jazyka v medicinskom vuze. [Formation of the pragmatic competence of a future doctor when studying a foreign language at a medical university] Avtoref...kand.ped.nauk. (in Russian)*
3. Yule G. (1996) *Pragmatics. Oxford: Oxford University Press (in English)*
4. Crystal D. (2008) *Dictionary of Linguistics and Phonetics. Malden, MA: Blackwell Publishing (in*

English)

5. Barron A. (2003) *Acquisition in Interlanguage Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company (in English)
6. Koran E. (2015). *Awareness of Importance of Communicative Competence in TEFL among EFL teachers in Iraq*. 6th International Visible Conference on Educational Studies and Applied Linguistics (pp. 159-171). Erbil: Ishik University.
7. Matsumura S. (2003). *Modelling the Relationships Among Interlanguage Pragmatic Development, L2 Proficiency, and Exposure to L2*. *Applied Linguistics*, 24, 465-491.
8. Tleubaj S.T. (2020) *Tildik kommunikativtik kыzyrettilik komponentter ajasynda bolashak mektepke dejingi ujym pedagoginin basekege kabilettiligin damyту [Development of the competitiveness of the future teacher of a preschool organization within the framework of language communicative competence components] Kazakh ulttyk kыздар pedagogikalyk universitetinin Habarshysy № 1(81) (in Kazakh)*
9. Kasper Gabriele. (1993) *Interlanguage Pragmatics*. Cary, NC: Oxford University Press, Incorporated (in English)
10. Hutorskoj A.V. *Negizgi zhәne pәndik kыzyrettilikti zhobalau tehnologijasy [Technology for designing basic and subject competencies.] (in Kazakh)*
11. Brown P., & Levinson S. C. (1987) *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press (in English)
12. Goffman E. (1967) *Interaction Ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York, NY: Doubleday Anchor (in English)
13. Cearle J. (1969) *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press (in English)
14. Rogozhova A.M. *Analiz problemy formirovaniya kommunikativnoj kompetencii v teorii i praktike pedagogicheskogo obrazovaniya i v metodike obucheniya inostrannomu jazyku [Analysis of the problem of formation of communicative competence in the theory and practice of pedagogical education and in the methodology of teaching a foreign language] <https://psy.globus-science.ru/Archive/5-40/6-40.pdf> (in Russian)*
15. Hedge T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford: Oxford University Press (in English)
16. Takahashi S. (2001). *The Role of Input Enhancement in Developing Pragmatic Competence*. In G. K. K. R. Rose, *Pragmatics in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press (in English)
17. Zhanyzbekova Sh.T. (2021) *Zhogary synyp okushylarynyn pragmatikalyk kыzyrettiligin kalyptastyru turaly [On the formation of pragmatic competence of high school students] VESTNIK KazNPU im. Abaja, serija «Pedagogicheskie nauki», No4 (72) (in Kazakh)*

МРНТИ 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/7478.2022.41.60.022>

Чернявская О.М.^{1*}, Колесникова А.М.², Колесников Б.С.³

¹Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтурсынова,
г. Костанай, Республика Казахстан

²КГУ «Общеобразовательная школа им. М.Горького отдела образования Карабалыкского района»,
Управление образования акимата Костанайской области, Республика Казахстан

³КГУ «Общеобразовательная школа им. А.Кунанбаева отдела образования Карабалыкского района»,
Управление образования акимата Костанайской области, Республика Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ «СКАФФОЛДИНГ» В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается применение технологии педагогической поддержки «скаффолдинг» в процессе обучения школьников. В учебных программах по химии большая роль уделяется улучшению качества и эффективности процесса обучения. Главная задача химии, как школьного предмета – ознакомить учеников с главными свойствами веществ окружающего нас мира, донести суть химических